

MAKBÛL VE MAKTÛL TASAVVUF KÜLTÜRÜ İLE İLGİLİ TESBİTLER, PROBLEMLER, TEKLİFLER

Mustafa KARA*

ÖZET

İslam kültürünü analiz eden herkes tasavvuf kültürü ile yüzyüze gelmektedir. XV. Asırdan beri İslam dünyasında etkili olan bu anlama ve yaşama tarzının, methedildiği gibi zemmedildiği de görülmektedir. Bu tesbit Osmanlı dönemi için de geçerlidir. Aslında söz konusu durum bütün mistik hareketlerin kaderidir. Bu makalede, tasavvuf kültürünün legal dönemde nasıl değerlendirildiğine kısaca temas edildikten sonra, illegalite ile birlikte (1925-...) ortaya çıkan manzaralara bakılacak, tesbit ve teklifler yapılacaktır.

ABSTRACT

An Essay on Tasawwuf as a ‘Praised’ or ‘Murdered’ Culture

It is inevitable that any researcher studying Islamic culture will certainly encounter with Tasawwuf. Tasawwuf as a way of understanding and living with its wide influence throughout Islamic world since the XV. Century has been both praised and criticised. This is true for the Ottoman period too. In fact, this has been the fate of any mystical movements. This article first deals with the question of how the culture of Tasawwuf has been treated when it was freely exercised without any legal prohibition. Then follows an analysis of the period when it was legally (1925-...) banned. The article concludes with an overview and suggestions.

* * * * *

İnsanın mistik arayış ve rûhânî ihtiyaçları her zaman ve her toplumda var olduğu için İslâm kültür ve medeniyeti dairesinin “olmazsa olmaz” bölümlerinden bir tanesi de tasavvuf olmuştur. İnsanoğlunun, değişik coğrafyalarda ve farklı asırlarda kurduğu medeniyetler kendi inanç sistemleri içinde bu dünyaya imkân hazırlamış, yön vermiş ve yol göstermiştir. Mistik

---

* Prof. Dr.; U.Ü.İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı

yorumların “ele avuca sığmaz” oluşu ise her zaman tenkid ve tartışmayı gündemde tutmuştur. Bütün bu medeniyetlerde aklı yorumlarla kalbî izahların farklı kulvarlarda yürüdükleri bilinmektedir. Söz konusu durum “sürekli kavga” anlamına gelmediği gibi, daimî “sulh ve sükûn” manası da taşımaz. “İnişli ve çıkışlı” demek belki en doğru tesbittir. Başlıktaki makbûl ve maktûl kelimeleriyle anlatılmak istenen de budur.

Osmanlılar’da, tasavvuf kültürü ne bütünüyle makbûldur ne de maktûldur. Genel çizgi yönetenlerin konuya “sıcak” baktığını gösteriyorsa da zaman zaman çok zecrî tedbirlerle yüzyüze gelen dervişlerin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur. Dolayısıyla dervişlerin siyasî otoriteye bakışlarıyla ilgili üçlü tesbit şöyle verilebilir:

1. Yöneticiler, lüks ve sefâhat içinde yüzüyorlar. Dünyaya tapıyorlar. Bu halleriyle halifelîği temsil edemezler.
2. Yöneticilik zor iştir. Allah güç, kuvvet versin. Bizim işimize karışmasınlar, biz de onların işine karışmayız.
3. Esas iş onların yaptığı iştir. Bütün varlığımızla kendilerine destek olmamız gerekir.

Buna karşılık yöneticilerin tekke mensuplarına bakışı da tek boyutlu değildir. Olup-bitenlere bakarak şöyle özetlenebilir:

1. Devlet-i aliyyenin temel unsurlarından biri dervişlerdir. Duâ ve himmetlerine her zaman ihtiyacımız vardır.
2. Tebeânın nabzını elinde tutan insanlardır. Gönüllerini almak gerekir. Bu yol yönetimin işini kolaylaştırır.
3. En iyi işi onlar yapıyorlar. Onların hizmetçi olmalıyız. Birinci görüşe realist, ikincisine pragmatist, üçüncüsüne idealist denebilir. Müntesibi en az olan görüş de üçüncüsüdür.

UNSURLAR

Araştırmalara konu olan “tasavvuf kültürü”nden ne kastedilmektedir? Bu terim analiz edilirse dört aslî unsurla karşılaşılır:

- 1- İnsan unsuru: Sufiler, dervişler
- 2- Müessese unsuru: Tekkeler, tarikatlar
- 3- Sistemin ilkeleri: İstilahlar, terimler
- 4- Sistemi sunma yolları: İrşad, davet, metod, iletişim...

Osmanlı dönemi tasavvuf kültürünün kendinden önceki dönemden temel farkı tarikatlardır. Yani bugün bilinen meşhur tarikatların hemen hepsi XIII. yüzyıl ve daha sonra doğmuş Osmanlı asırlarında bünyeleşmiş, büyümüş, gelişmiş ve yaygınlık kazanmışlardır. Bir diğer ifade ile tasavvuf tarihi on dört asırla ilgili bir terim olduğu halde tarikatlar tarihi son yedi yüzyılı ilgilendirmektedir. Bu dönemde birçok tarikat ve tarikat kolu tarih sahnesine çıktığı gibi bir çoğu da hayatını tamamlayarak sahnedeki yerini kaybetmiştir.

çekilmiştir. Dolayısıyla tasavvuf tarihi araştırmaları demek bu dört unsurdan biri veya birkaçı ile ilgili konulara eğilmek demektir.

Son yedi yüzyılda tarikatlar ve kolları yaygınlaştıkça tekke adedi de artmış, bu durum tasavvuf kültürünün daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamış, toplumun zihniyetini yönlendiren temel dinamiklerden biri haline gelmiştir.

Osmanlı döneminde yaşayan müellif sûfler ne yaptılar? Sorusuna şöyle cevap verilebilir:

1- Yukarıda sıralanan dört ana unsurla ilgili kitap ve risâleler kaleme aldılar.

2- Bu konularla ilgili daha önceki asırlarda kaleme alınan kitapları, Arapça veya Farsça'dan, aynen veya ilaveli olarak Türkçe'ye tercüme ettiler.

3- Değişik dillerde yazılan eserleri, şerh ettiler (bu eserlerde nesir ve nazım bazan birlikte bazan ayrı ayrı kullanılmıştır).

Söz konusu faaliyetlerin neticesinde görünen durum şudur: Osmanlı sûfleri, İslâm medeniyetinin üç temel dilini (Arapça-Farsça-Türkçe) kullanmıştır. Sadece Türkçe yazan dervişler olduğu gibi üç dilde eser verenleri de vardır. Hiç eser vermeyen sûfler olduğu gibi yüzün üzerinde esere imza atanlar da vardır. Mesela, XVIII. yüzyılda yaşayan İsmail Hakkı Bursevî, İbrahim Hakkı Erzurumî, Salahaddin-i Uşşakî, Müstakimzâde ve Abdülganî Nablusî'nin eserlerinin toplamı beşyüz civarındadır.

Mutasavvıfların kaleme aldığı eserlerin genellikle insan terbiyesiyle ilgili olduğunu söylemeye gerek yoktur. Ama değişik konularda "kalem oynatan" dervişler de vardır: Muhammed Bahşî'nin *Reşehâtu'l-medad* isimli eseri at yetiştirmekle ilgili olduğu gibi Ahmed Muhyiddin Efendi'nin *Şukûfenâme*'si çiçek yetiştiriciliği ile ilgilidir (bk. *Tuhfe-i Rûmî*, Nşr. M. Kaçalın, İstanbul 1992).

Dolayısıyla Osmanlı dönemi tasavvuf tarihi araştırmaları demek binlerce sûfî, binlerce eser, yüzlerce tekke yüzlerce tarikat demektir. Bu sahada araştırma yapabilmek için Osmanlıca'nın yanında Arapça ve Farsça da bilmek gerekmektedir. Altı asır içinde kaleme alınan eserlerin "belirleyici" olanlarını seçip ilim alemine sunmak da ihmal edilmemesi gereken ciddi ve zor bir iştir.

Bütün bu eserler neyi temin etti, neyi sağladı? Bunu da üç ana başlıkta toplamak mümkündür:

- 1- İnsanın mistik muhayyilesini, ruh dünyasını besledi.
- 2- Fikrî, felsefî, bedîî tecessüs ve arayışlara yol verdi.
- 3- Medeniyet sancağının "irfan" boyutunu ikmal etti.

Kalem erbabının çalışmaları aynı zamanda "tenkid" konusunu gündeme getirdi. Eserlerin bir kısmı tasavvufa yöneltilen tenkidleri, tenkid etti; eleştirilere cevap verdi. Bir kısmı da karşı tenkidleri geliştirdi.

Bu tartışmalar için bazan hak-bâtıl, bazan mümin-mülhid bazan zâhid-zındık ifadeleri kullanıldı. Son zamanlarda ise daha çok Batı menşeli ortodoks-heterodoks terimleri kullanılmaya başlandı.

Münekkidlere üç değişik örnek olarak XVII. yüzyılda yaşayan şu isimler verilebilir:

1- Kâtip Çelebi: Derviş olmadığı halde *Mizanu'l-hak* (Marifet yayınları, İst. 2001) isimli eserinde Kadızade-Sivasî tartışmalarını ele almış her iki gruba da eşit uzaklıkta bulunmaya gayret etmiş, her iki grubu da tenkid etmiş ifrat ve tefritin altını ısrarla çizmiştir.

2- Muhammed Nazmî: Derviş olmakla birlikte Niyazî-i Mısıri'yi tenkid ettiği gibi Katip Çelebi'nin "denge politikası"nı da haklı bulmamıştır (Osman Türer, *Muhammed Nazmî*, Ankara 1988).

3- Niyazî-i Mısıri: Bir çok meslekdaşıyla anlaşamadığı gibi yöneticilerle girdiği sert tartışmalar üç defa sürgüne gönderilmesine sebep olmuştur. Osmanlı yönetiminin çok hassas olduğu Bedreddinîler konusunda da karşı fikrini açıkça söylemiş, "*Vâridât*"ı *Füsûs* deryasının nehri olarak görmüştür.

Muhyiddin'le Bedreddin ettiler ihyâ-yı din
Derya Niyazî *Fusûs*, enharıdır *Varıdat*

Türkçe *Divan*'ı kadar (Nşr. Kenan Erdoğan, Ank. 199) *Mevaidu'l-irfan* isimli Arapça eseri bu açıdan önemli tesbitleri ihtiva etmektedir (*İrfan Sofraları*, trc. Süleyman Ateş, İstanbul 1980).

KAYNAK ESERLER VE MÜELLİFLER

Osmanlı dönemi tasavvuf ve tarikatlar dünyası hakkında pek çok eserin kaleme alındığını söylemek zor değildir. Ancak bu eserlerin bir kısmı bir kişiyi, bir bölümü bazı terimleri veya tasavvufi herhangi bir meseleyi ele alıp incelemektedir. Bütün tarikatlara bir noktadan bakıp "muhtasar müfid" bilgi veren eserler için, geçen yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın ilk çeyreğini beklemek gerekecekti. Sahanın yıldızları şunlardır:

1. Harirîzade Kemaluddin Efendi (ö.1881): *Tibyân u vesâili'l-hakâik* adlı Arapça eser dört cild olup alfabetik olarak bütün tarikatları ele alıp temel kaynaklarıyla birlikte tanıtmaktadır. Unik nüsha-müellif nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Fatih Kit. Nu: 430-432. Yakup Çiçek'in konu ile ilgili doktorası yayınlanmamıştır).

2. Hüseyin Vassaf (ö. 1929): *Sefîne-i evliyâ* adlı eser Türkçe olup tarikatların silsilelerinde yer alan şahsiyetleri tanıtmaktadır. Beş cild halinde kaleme alınan eserin müellif nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde olup bir çok konu fotoğraflarla zenginleştirilmiştir. Mehmed Akkuş ve Ali Yılmaz tarafından iki cildi yeni harflere aktarılmıştır (Seha Yayınları, 1990-1999).

3. Sadık Vicdanî (ö. 1939): *Tomâr-ı turuk-ı aliyye* adlı Türkçe eser özellikle Melametiye, Kâdiriye ve Halvetiye tarikatlarının temel şahsiyetlerini

tanıtmıştır. Dördüncü kitapta sûfî ve tasavvuf kelimeleri üzerinde duran yazarın bu eseri 1920’li yıllarda basılmış, yakın zamanda da İrfan Gündüz tarafından yeni harflere aktarılmıştır (*Tarikatlar ve Silsileleri*, Enderun Yayınevi, 1995).

4. Hocazâde Ahmed Hilmi’nin (ö. 1914): *Hadîkatü’l-evliyâ*’sı da bu vadide kaleme alınan eserlerden olup 1318’de İstanbul’da sekiz kitapçık halinde basılmıştır (Yeni harflere aktarılmıştır. Osmanlı Yayınevi, 1979).

5. Tasavvuf tarihinin en tartışmalı konularından biri olan Vahdet-i Vücut ve İbn Arabî konusunda Ferid Kam (ö. 1944) ve İsmail Fenni (ö. 1946) de birer eser kaleme almışlardır. (İnsan Yayınları)

6. Osmanlı döneminde yaşayan tarikat zümrelerini tanıtan, dervişler hakkında bilgi veren Tabakat ve Menâkıbnâme yazma geleneğinin devam ettiği bilinmektedir. Ancak Vâhidi’nin kaleme aldığı *Menâkıbnâme-i Hâce Cihan ve Netice-i Can* adlı eser sahasında tektir. Ahmet T. Karamustafa tarafından ABD’de yayınlanan bu eser (Harvard University, 1993) değişik tarikat gruplarını örf, adet, kıyafet, âdâb ve erkânı bazan sohbet, bazan da soru cevap üslûbuyla ele almıştır. Eserde, Mevlevîler Haydarîler, Camîler, Bektaşîler, Edhemîler gibi tasavvufî zümreler tanıtılmıştır (Süleymaniye Ktp., Halet Efendi Kit. Nu. 242).

Benzer bir eser de Karakaşzâde Ömer Efendi (ö. 1673) tarafından *Nuru’l-hüda limen ihtedâ* adıyla keleme alınmıştır. Bu eserin bir öncekinden genel hatlarıyla intihal olduğu söylenebilir (İstanbul 1286).

CUMHURİYET DÖNEMİ

Cumhuriyet devrinde tasavvuf tarihi araştırmaları için hemen akla gelen isimler şunlardır:

1. Fuat Köprülü (ö. 1966): Çok genç yaşta iken kaleme aldığı *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar* (İstanbul 1918) adlı eseriyle Türk Tasavvuf Tarihi araştırmalarına bir asra yaklaşan bir zamandan beri ışık tutmuştur. Kendisine, Cumhuriyet dönemi tarihçiliğini yönlendiren kişilerden biri olarak da bakılmaktadır.

2. Ömer Lütfî Barkan (ö. 1979): İktisat tarihçisi olmakla birlikte *Vakıflar Dergisi*’nin ikinci sayısında 1942 yılında yayınladığı ‘Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I/ İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler’ adlı arşiv belgelerine dayalı uzun makalesi bu sahanın klasiklerinden biri olmuştur (Hayatı için bk. *DİA*, agm).

3. Abdülbakî Gölpınarlı (ö. 1982): Tekkeler açık iken bu müesseselerden özellikle mevlevîhânelerden feyz alan Gölpınarlı daha sonra öğretmen ve öğretim üyesi olarak çalışmalarına devam etmiş, Edebiyat Fakültesinde Köprülü’nün danışmanlığında mezuniyet tezi olarak hazırladığı *Melâmilik ve Melâmiler* adlı eseri 1931 yılında basılmıştır. Gölpınarlı, tasavvuf ve

tarikatlarla ilgili birçok eser ve makalenin sahibidir (Hayatı için bk. *DİA*, agm).

4. Ekrem Hakkı Ayverdi (ö. 1984): Osmanlı topraklarındaki tekke ve dergahları mimari ve sanat tarihi açısından inceleyen kişi ise Ayverdi'dir. Onun Osmanlı dönemi mimari eserlerine tahsis ettiği eserleri, eşine çok az rastlanan bir cehd ve gayretin ürünüdür (Hayatı için bk. *DİA*, agm). İstanbul tekkeleri konusunda Baha Tanman, Mevlevihâneler konusunda ise Barihüdâ Tanrıkorur onu izlemektedir.

5. Ali Nihad Tarlan (ö. 1978): Divan edebiyatı ile tasavvuf edebiyatı arasındaki bağ bilinmektedir. Bu iki edebiyatın en büyük isimlerinden biri de Fuzulî'dir. Tarlan *Fuzulî Divanı Şerhi* ile bu sahanın zor açılan kapılarını isteyen ve arayanlara açmıştır (Ankara 1985).

6. Sadettin Nüzhet Ergun (ö. 1946): Şeyh Hüseyin Sadeddin adıyla "*İlm-i Tasavvuf*" isimli eserini 1922'de neşreden Sadettin Nüzhet 1925'te tekkeler kapatıldığında Üsküdar Hallaç Baba dergâhı postnişini idi. (Hayatı için bk., *DİA*, agm)

Cumhuriyet döneminin en velûd yazarlarından biri olan Ergun, özellikle tasavvuf kültürünün şiir ve mûsikî boyutunu gün ışığına çıkaran eserlere imza attı. Bu eserlerden iki tanesini özellikle zikretmek gerekir:

Türk Şairleri (İstanbul 1936-1945 bitmedi)

Dinî Musiki (İstanbul 1942-1943 iki cilt)

Sadettin Nüzhet gibi 1925'de veya daha önceki yıllarda bir tekkede şeyh olup Cumhuriyet döneminde kaleme aldıkları eserlerle aynı kültüre hizmet eden şahsiyetler arasında şunlar da vardır: Safvet Yetkin, Abdülhakim Arvasî, Kenan Rifâî, Veled Çelebi, Ahmet Remzi Akyürek, Şemseddin Ulusoy.

RESMÎ KURUMLAR

1- Maarif Bakanlığı:

Tasavvuf Tarihi ile ilgili araştırma ve neşriyatın adeta sıfırlandığı yıllar 1925-1940 yıllarıdır. 1925'te çıkan 677 sayılı kanunla tasavvufi müesseseler kapatılmış ve tasavvufi hayat yasaklanmıştı. Bu atmosfere 1930'da Menemen-Kubilay olayı ilave edilince dervişlerin "kendi kabuğuna çekilme" den başka yapabilecekleri bir şey kalmamıştı. Bu dönemin sonunda farklı bir tecelli oldu. Mevlevî bir ailede yetişen Hasan Âli Yücel 1939'da Milli Eğitim Bakanı oldu. Yedi sene aynı görevi yürüten Yücel konumuzla ilgili iki önemli tercüme faaliyetini başlattı:

a) *İslam Ansiklopedisi*

b) *Şark-İslâm Klasikleri*

Bu vesile ile topluma sunulan Şark-İslam kültürünün bir kısmı da tasavvufia ilgili idi. *Ansiklopedi*'de hayatı ve eserleri sunulan bir çok

mutasavvıfı tanıyanlar bazı eserlerinin tercümelerini de okuyabilme imkanını elde ettiler.

Kuşeyrî Risâlesi, Hikem-i Atâiyye, Bostân, Gülistân, Gülşen-i Râz, Mesnevî, Nur Heykelleri, Füsûsu'l-hikem, İlahinâme, Mantku't-tayr, Parıltılar, Münkız, Maârif gibi doğrudan bu kültürle ilgili eserler zaman içinde basıldı. Bu faaliyet tasavvuf kültürünün tanınmasına sebep olduğu gibi daha sonraki yıllarda yapılacak olan araştırmaları da kolaylaştırdı. Maarif-Millî Eğitim klasikleri adını alan bu eserlerin bir kısmı bugün de basılmaktadır.¹

Şimdi Hasan Âli Yücel'in, Gölpınarlı tarafından tercüme edilen *Gülşen-i Râz* isimli eserin başında yer alan 1941 ve 1944 tarihli iki yazısını okuyarak bu projeyi daha yakından tanıyalım:

“Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zeka ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet davamız için müessir bilmekteyiz. Zekasının her cephesini bu türlü eserlerin her türüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işleyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekanda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüphanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet aleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemeyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüphanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamayacaktır.”

23 Haziran 1941.

Maârif Vekili Hasan Âli YÜCEL

¹ Bk. Sayar, A. Güner, *Hasan Âli Yücel'in Tasavvufî Dünyası ve Mevlevîliği*, İst. 2002.

“Dünya edebiyatından tercümeleler” serisinin ilk 109 cildinde yer almış bulunan önsözümde, bu serinin ortaya konulmasında büyük hizmet ve emekleri geçen Türk aydınlarına şükran duygularımı söyledikten sonra onların himmetleriyle 5 yıl içinde hiç değilse Devlet eliyle yüz ciltlik bir tercüme kütüphanesine kavuşacağımızı kaydetmiştim. Cumhuriyetin on sekizinci yıl dönümünde bu seriden 13, on dokuzuncu yıl dönümünde 27 ve yirminci yıl dönümünde de 69 cilt eser yayınlanmak suretiyle beş yılda tahakkuk ettirilmesi düşünülen ilk program, iki buçuk yılda 9 fazlasıyla 109 ciltlik bir kütüphanenin Türk okurlarına sunulmasını mümkün kıldı. Memleket yayın tarihinde gerçek bir hamle ve başarı diye vasıflandırılacak olan bu güzel neticeden dolayı, bu serinin ortaya konulmasında, tercümeleleri yapanlardan formaları katlayan arkadaşlarıma kadar, himmetleri geçenlere tekrar teşekkürü kendime borç sayıyorum. Devletin bu alandaki teşebbüsünü, yaptıkları geniş tercüme basınıyla destekleyen hususi yayın kurumlarımızı takdirle ve sevinerek anarım. Cumhuriyetimizin bundan sonraki yıl dönümlerinin her birinde, “Dünya edebiyatından tercümeleler” serisinde yüzer cilt eser yayınlanarak memleket aydınlarına önümüzdeki beş yılda 500 kitabın Devlet eliyle armağan edilmesi, yayın programımızın yerine getirilmesi gereken amacdır. Türk aydınlarının şunu bilmesini candan isterim ki, bize, bu geniş programı gerçekleştirme direktif ve cesaretini veren tercüme serisinin baş okuyucusu Reiscumhurumuz İsmet İNÖNÜ olmuştur. Beş yıllık programdaki 500 kitabı dahi az gören Milli Şefimizin arzularını yerine getirmeyi bütün vazifeli arkadaşlarımla beraber milli bir ödev sayıyoruz.”

2 Mart 1944

Maârif Vekili Hasan Âli YÜCEL

2- Kültür Bakanlığı

Geçen asrın son çeyreğinde ayrı bir bakanlık olarak hizmete giren Kültür Bakanlığı da tasavvuf kültürü ile ilgili önemli yayınlar yapmış ve yapmaktadır. Türk büyükleri dizisinde birçok mutasavvıfın biyografisi yayınlanmıştır.

İlahiyat Fakültelerinin çıkardığı dergilerde konu ile ilgili olarak yayınlanan makaleler varsa da yeterli değildir. Diyanet İşleri Başkanlığı ise suskunluğunu korumaya devam etmektedir.

Cumhuriyet devrinde doğan, Cumhuriyetin okullarında yetişen, Arapça-Farsça öğrenerek bu ilmin klasik eserlerine nüfuz eden birçok alim ve akademisyen de araştırma, inceleme telif ve tercüme eserlerle alanlarına hizmet vermektedirler. Şüphesiz bu isimlerin en “velûd” u Süleyman Uludağ’dır (d. 1940). Edebiyat ve Tarih bölümleri başta olmak üzere diğer fakültelerde hizmet veren akademisyenler de konunun değişik boyutlarıyla

ilgilenmekte, metin neşretmekte tenkid ve tahlile dayalı çalışmalar yapmaktadırlar.

Konumuzla ilgili yayın yapan resmî kuruluşlardan biri de Türk Tarih Kurumu'dur. Eflakî'nin *Menakıbu'l-ârifin* adlı meşhur eseri (nşr. Tahsin Yazıcı, Ankara 1976) Osmanlı dönemiyle ilgili değilse de Tahsin Yazıcı tarafından 1982'de neşredilen Muhyî-i Gülşeni'nin *Menakıb-ı İbrahim Gülşeni* adlı eseri, Osmanlı topraklarında yaygın olan Gülşeniye tarikatının kaynak kitaplarından biridir. Aynı eser içinde yer alan *Şive-i Tarikat-ı Gülşeniye* isimli Şemlelizade Ahmed Efendi'nin verdiği bilgiler de bu kültür açısından önemlidir.

Hacı Bayram-ı Veli'nin torunu Fuat Bayramoğlu tarafından kaleme alınan *Hacı Bayram Veli* isimli iki cildlik eser bu tarikatla ilgili bilgi ve belgeleri ilim alemine sunmuştur (Ankara 1983). Kalenderiye'nin temel kaynaklarından olan *Menakıb-ı Cemaleddin Savî* de Tahsin Yazıcı tarafından neşre hazırlanmıştır (1972).

Gölpınarlı'nın *Hurufilik Metinleri Kataloğu*'ndan başka (1939) *Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu*'nu ilim alemine sunan da aynı kurumdur.

Makalat-ı Seyyid Harun'u Cemal Kurnaz (1991) *Kaygusuz Abdal Menakıbnâmesi*'ni Abdurrahman Güzel *Menâkıbu'l-kudsiyye*'yi ise İsmail Erünsal ve Ahmet Yaşar Ocak birlikte neşretmişlerdir (1995).

KOMŞU DİSİPLİNLER

1. Sosyal psikolog Erol Güngör'ün (ö. 1983) *İslam Tasavvufunun Meseleleri* (İstanbul 1982) isimli kitabı, konunun sosyolojik, psikolojik boyutlarını ele alıp inceleyen bir eserdir. Yazar önsözde şöyle diyor: "Bu kitap tasavvuf hakkında bir bilgi kitabı değildir...Bizim yaptığımız iş adeta iman mevzuu gibi ağızdan ağıza geçen veya kitap, dergi gazete satırlarında görülen birçok şeyler hakkında bazı suallere cevap aramaktır. Kısacası burada tasavvufun meseleleri tartışılmaktadır".

2. İktisat tarihçisi ve sosyal antropolog Sabri Ülgener (ö. 1983) konuya daha çok "zihniyet" açısından yaklaşmıştır. *Zihniyet ve Din İslam Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı* (İstanbul 1981) isimli eserinde Tasavvuf kültürünün iş hayatındaki akisleri, ekonomik hayattaki tesirleri incelenmiş, toplumun zihniyetine yön verme gücü tahlil edilmiştir. Bu değerlendirmeler için Tekke ve Divan edebiyatı mahsullerinden de istifade edilmiştir.

3. İlahiyatçı ve tarihçi olmayan bir akademisyen de Amiran Kurtkan Bilgiseven'dir. *Tasavvuf ve Laiklik* (İstanbul 1977) isimli eserin yazarı olan Bilgiseven daha çok mutasavvıf şairlerin, özellikle Niyazî-i Mısrî'nin (ö. 1694) manzumelerinden hareketle tasavvuf felsefesini öne çıkarmakta, vahdet-i vücûd anlayışını tasavvuf kültürünün temel rengi olarak anlatmaktadır. Yazar *Din Sosyolojisi* (İstanbul 1985) isimli eserinde de aynı yolu izlemiştir.

4. Tasavvufi düşüncenin ayrılmaz parçalarından biri sûfilerin divanları ve manzum eserleridir. Bunların ilmî usullere uygun olarak neşredilmesi birçok eksikimizi tamamlayabilecek işimizi kolaylaştırabilecektir. Tekkelerin güzel sanatlarla olan yakın ilişkisi sebebiyle şiir, musiki, hat gibi sanatlarımızın tarihi ile ilgili çalışmalar bu alana da ışık tutacaktır.

5. Tasavvufi hayatla yakından ilgili olan bilim dallarından biri de psikolojidir. Psikiyatrist Kemal Sayar'ın editörlüğünde hazırlanan *Sufi Psikolojisi* (İstanbul 2000) konu ile ilgili birçok meseleye ışık tutmaktadır. Sayar sunuş yazısında yazı ve makalelerin İngilizce'den tercüme edilmesini söz konusu ederek bir soru soruyor. "Mesnevî'nin yazıldığı topraklarda yaşayan insanlar olarak kendi kültürel değerlerimize karşı biraz daha vefalı olmamız gerekmez miydi? Bir sayfa sonra iki soru daha sormaktadır: Psikoloji kürsülerinde Mevlanâ'nın özgün psikoloji modellerini inceleyen tezler neden yapılmamış? Freud ve Jung'tan yüzyıllar önce rüya çözümünü bir bilim haline getirmiş olan bu topraklarda neden rüya yorumu yeni ve karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele alınmamış?".

6. Çağımızda yıldızı parlayan ilim dallarından biri de sosyal antropolojidir. Toplumların dinî-mistik görünümünü de ilgi sahasına alan bu ilim, dolayısıyla tasavvuf ve tarikat dünyasıyla da içiçedir. Bu alanda Tayfun Atay tarafından 1994'de İngiltere'de yapılan doktora tezi *Batı'da Bir Nakşi Cemaati Şeyh Nazım Kıbrısî Örneği* adıyla basılmıştır (İstanbul 1996).

BATILI MESLEKDAŞLAR

"Mustesrikûn" hareketinin ilgi alanlarından biri de bilindiği gibi tasavvuftur. Massignon, Nicholson, Arberry, Nwyia gibi ilim adamları daha çok klasik dönem tasavvufi eser ve şahsiyetler üzerinde çalışmışlardır.

Çalışma alanını daha geniş tutanlar ve İslam dünyasındaki tasavvufi meselelere eğilenler Osmanlı dönemiyle de ilgilenmişlerdir. Bu neslin yaşayan en büyük ismi olan Annemarie Schimmel'in (d. 1922) birçok yabancı dil yanında Türkçe de bilmesi, saha ile ilgili araştırma ve değerlendirme yapma imkanlarını çoğaltmıştır. Değişik dillere çevrilen *Tasavvufun Boyutları* isimli eser bu açıdan önemlidir (İstanbul 2002). Bu gayretli Batılı ilim adamı Doğu'nun en büyüklerinden İkbâl'in *Cavidnâme*'sini Türkçe'ye tercüme ettiği zaman yıl 1958 idi.

Bektaşılık ve Alevilik konusunun mütehassıslarından biri de Azerî bir baba Rus bir annenin kızı olan ve Fransa'da büyüyen İrene Melikof'tur (doğ. 1917). *Uyur İdik Uyardılar* (çev. Turan Alptekin, İstanbul 1993) bu serinin bir kitabıdır. *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe* isimli eseri de Türkçe'ye çevrilmiştir (Turan Alptekin, İstanbul 1998).

Özellikle Balkanlar'da yaygın olan tarikat ve tekke kültürü üzerinde derinlemesine inceleme yapan bir başka bayan akademisyen ise Natali Clayer'dir. *Mystiques Etat et Societe* (Leiden 1994) adlı Fransızca eserinde Balkanlar'da faaliyet gösteren Halveti tekkelerini incelemiştir. Arnavutluk'taki tekkeleri konu alan eseri de basılmıştır.

Batı'dan Doğu'ya bakan bu hanımefendilerin yanında Doğu'dan Batı'ya bakan, Batı'da doktora çalışması yapan hanımefendiler de vardır.

Şenay Yola, Berlin'de Kissling'in danışmanlığında Nurettin Cerrahi üzerine (1982) Derin Terzioğlu Harvard'da Cemal Kafadar'ın rehberliğinde Niyazî-i Mısrî üzerine (1999) Hülya Küçük ise Amsterdam'da E.J. Zürcher'in rehberliğinde Milli Mücadelede Bektaşiler konusunu incelemiştir. (2001)

Konumuzla ilgili araştırma ve inceleme yapan isimlere şunlar da ilave edilmelidir: Aleksandre Popoviç, Martin V. Bruinessen, Thery Zarcone, Butros Ebu Mannah,...²

Söz Batı'dan açılmışken şu da ilave edilmelidir: Son çeyrek yüzyılda Türkçe'ye tercüme edilerek basılan tasavvuf kültürü ile ilgili eserlerden bir kısmının yazarları tasavvuf yoluyla ihtida eden Batılılar'dır. Rene Guenon başta olmak üzere bir çok mühtedî Avrupalı'nın bu faaliyeti devam etmektedir.

İran dahil Ortadoğu ve Balkanlar'ın tasavvuf ve tarikat dünyasını yakından bilen ve tanıyan isimlerden biri de California Üniversitesi öğretim üyesi Hamid Algar'dır.

DOKTORA TEZLERİ

1933-1982

Dârü'l-fünûn'un kurulmasından Yüksek İslam Enstitüleri'nin İlahiyat Fakültesi adıyla üniversitelere bağlanmasına kadar geçen bu 50 senelik sürede Tasavvuf Tarihi bağımsız kürsü-Anabilim dalı olarak bir varlık gösteremediğinden ilmî araştırma ve tezler daha çok yakın disiplinlerin şemsiyesi altında yapılmıştır. İslam Felsefesi, Tarih ve Edebiyat bunların başında yer almaktadır.

Kasım Kufralı'nın 1949'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde tamamladığı *Nakşibendiliğin Kuruluş ve Yayılışı'nı* Orhan F. Köprülü'nün *Tarihi Kaynak Olarak XIV. ve XV. Asırdaki Bazı Türk Menâkıbnameleri* adlı doktora tezi takip etti (1953).

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi kürsüsünde Neşet Çağatay (ö. 2000) *Fütüvvet Müessesesinin Menşei Meselesi* isimli tezini 1953'de tamamlarken Cavid Sunar *Vahdet-i Şuhud ve Vahdet-i Vücut Meselesi'ni* bir yıl sonra ikmal etti.

Ali Alpaslan'ın *Âşıkpaşa'da Tasavvuf* isimli doktora tezi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde 1961 yılında tamamlanmış aynı üniversitenin Felsefe Bölümü'nde Nihat Keklik *Sadreddin Konevî* üzerinde çalışmıştır (1959). Sosyoloji bölümünde Hasan Küçük, *Tarikatların Türk Toplumundaki Sosyal Fonksiyonları* üzerine eğilmiş, Râmi Ayas ise Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi kürsüsünde benzer bir konuyu

² Bk. Kara, Mustafa, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, İst. 2002.

büyüteç altına almıştır: *Türkiye’de ilk tarikat zümreleşmeleri üzerine* (1971). Aynı fakültede Esad Coşan (ö. 2001) Türk İslam Edebiyatı elemanı olarak Hacı Bektaş’ın *Makalât’ı* üzerinde çalışırken (1971) İslam Felsefesinde Hüseyin Aydın *Muhasibî’nin Tasavvuf Felsefesi* adlı tezini tamamladı (1976).

Yetmişli yıllarda Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunu üç akademisyen tezlerini Fransa’da tamamlamıştır: Mustafa Tahralı, Hayranî Altıntaş ve Sâkıp Yıldız (ö. 1995). Birinci isim Ahmed Rifaî, ikinci isim İbrahim Hakkı Erzurumî üçüncü isim İsmail Hakkı Bursevî üzerinde çalışmıştır. İlahiyat ve tarih tahsili yapan Ahmed Yaşar Ocak da aynı yıllarda Fransa’da *Babailer İsyanı* üzerine doktora tezi hazırlamıştır (1978).

Sulemî ve Tasavvufî Tefsiri isimli doktora tezini Süleyman Ateş 1969 yılında Prof. Dr. M. Tayib Okıç’ın rehberliğinde Ankara’da tamamlarken Erzurum Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi’nde Hadis asistanı olan Abdullah Aydın *Doğuş Devri Zahid ve Mutasavvıflarında Hadis* konulu tezini 1980’de ikmal etti.

Bütün bu çalışmalarda büyük bir gayret ortaya konmuş, temel kaynaklara inilmeye çalışılmıştır. Kişilerin ilk akademik çalışması olması sebebiyle bazı zaaf lar taşıyan söz konusu araştırmalara danışmanlık yapan öğretim elemanlarının yeterli olmaması veya sahanın adamı olmaması sebebiyle “vahim” hatalar da yapılmıştır. Bunun en çarpıcı örneği sosyoloji profesörü Cahit Tanyolu’nun rehberliğinde İstanbul Üniversitesi’nde Hasan Küçük’ün yaptığı çalışmadır. Fulya Atacan’ın *Cerrahiler* isimli doktora tezi de benzer hatalarla malüldür (İstanbul 1990).

YÜKSEK LİSANS

1982 ve Sonrası

1982 de İlahiyat Fakülteleri’nin adedinin sekiz olması, takip eden on-on beş yıl içinde sayılarının yirmiye aşması, bütün dinî ilimlerde olduğu gibi tasavvuf tarihi araştırmalarında da büyük bir artışa sebep olmuştur. YÖK sistemiyle birlikte Doktora öncesi Yüksek Lisans tezi hazırlama mecburiyetinin oluşu da bu alan ile ilgili araştırmaların çoğalmasının bir başka sebebidir. Tarih ve edebiyat gibi yakın alanlarda yapılan ve tasavvuf tarihini ilgilendiren yüksek lisans tezleri “yüzlerce” olduğundan bu konuya girilmeyecektir (konumuzla ilgili olarak yapılan doktora ve yüksek lisans tezleri için bk. Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Ankara 2000).

Araştırma konularıyla ilgili bir problem de “iletişim kuramamak”tır. Kimin hangi konuda çalıştığına dair düzenli olarak birbirimize bilgi ulaştıramadığımız için aynı zaman diliminde aynı konu etrafında tez hazırlayanların sayısı -maalesef- artmaktadır. Onun için mastır ve doktora tezlerinin dökümünü her yıl belli bir yolla birbirimize ulaştırmamız gerekmektedir. Aksi halde emek ve zaman zayi etmeye mahkûm olacağız.³

³ Geniş bilgi için bk. Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Ankara 2002.

DEĞERLENDİRME

Son yüzyılda, Osmanlı dönemi tasavvuf tarihi ile ilgili yüzlerce eser ve makale hakkında ne söylenebilir. Yazarlar için söylenebilecek en kolay cümle “Allah hepsinden razı olsun yazdıklarında doğrular da vardır yanlışlar da”. İnsanoğlunun eseri olan bütün yadigârlar için böyle düşünmek en tabii yoldur. Nitekim bu araştırmacılar bazı hatalarını kendileri zaman içinde düzeltmişlerdir. Fuat Köprülü ve Ahmet Yaşar Ocak daha çok tasavvuf kültürünün heterodoks uzantıları üzerinde durmaktadırlar. Bu “uzantı” bir gerçektir, hatta biraz da ihmal edilen bir gerçektir. Ama nereye kadar? Heterodoks sınırı nerede başlıyor, nerede bitiyor? Hangi konular bu kelimenin içine sığıyor, hangileri sığmıyor?

Ömrünü bu araştırmalara vermiş olan A. Gölpınarlı'nın “hassasiyeti” Caferî neşve, şîî meşrebtir. Kendisinin gönül hayatı bu çizgi ile beslendiği için araştırma ve incelemelerine de bir şekilde aksetmektedir. Evet, tasavvuf kültüründe şîî neşve vardır, teşeyyü vardır, ama nasıl ve niçin? Sünnî bir derviş şîî neşveyi nasıl ve niçin nereye kadar paylaşıyor? Erol Güngör, Sabri Ülgener, Amiran Kurtkan'ın ufuk açıcı görüşlerinin yanında tartışılması gereken tesbit ve yorumları da vardır.

İlahiyat fakültelerinde tasavvuf tarihi okutan –bu satırların yazarı dahil- öğretim elemanlarının neşrettiği kitapların en büyük eksikliği ise “eleştirel” bakış açısından mahrum oluşlarıdır. Daha çok bilgi vermek ve tanıtmak esaslarına bağlı kalan bu çalışmalar “tenkîd” konusuna hiç girmemekte veya yüzeysel olarak temas edip geçmektedirler. Niçin?

İlahiyatçı İbrahim Sarımsı'ın *Tasavvuf ve İslam* (İstanbul 1997) ileERCÜMEND ÖZKAN'ın aynı isimli eseri (Ankara 1996) tasavvuf kültürünü reddetmek, tesirsiz hale getirmek, zemmetmek için kaleme alınmış “yan”lı eserlerin başında sayılmalıdır.

EKSİKLER-BOŞLUKLAR

Bütün bu araştırma ve incelemelere rağmen, Osmanlı asırlarının tasavvuf ve tarikatlar dünyasının “muhtasar-müfid” bir özetini yapmak için yeterli malzemeye sahip olduğumuz söylenemez. Bu çalışmalar bir merkezden koordineli olarak yapıl(a)madığı için “dağınıklık” göze çarpmakta boşluklar meydana gelmektedir.

Her şeyden önce konu ile ilgili temel eserlerin neşredilmesi gerekir. Tasavvuf kültürü ile ilgili yüzlerce yazma eser gün ışığına çıkarılmadan konu ile ilgili “nihaî” sözün söylenmesi mümkün görülmemektedir.

Altı asır içinde her tarikatın ayrı bir literatürü oluşmuştur. Bu eserlerde o tarikatın büyük şahsiyetleri, o şahsiyetlerin eserleri, tarikatın âdab ve erkânı, tasavvufî istihlâhlar bakış tarzı, ilgili eserlerin tercüme ve şerhi gibi pek çok konunun dökümü yapılmalıdır. Bu eserler üzerine çalışmadan o tarikatın tarihini kaleme almak mümkün görülmemektedir.

Bugün ana tarikatlarla ilgili yeterli monografilere sahip değiliz. Hasan Kamil Yılmaz Celvetiye'yi, Fuat Bayramoğlu, Bayramiye'yi, Abdölbaki Gölpınarlı Mevleviye'yi tanıtırorsa da Kâdiriye, Nakşibendiye, Rifaiye, Sadiye, Halvetiye, Bektâşiye gibi Osmanlı topraklarında yaygın olan ana tarikatlarla ilgili yeterli bilgilere sahip eserler henüz neşredilememiştir. Osmanlılarda çok sert tartışmalara konu olan Melâmilik'le ilgili risâleler neşredilmeden bu meşreb ve tesirleri hakkında da son sözü söylemek mümkün görülmemektedir. Bedreddinî, Melâmî gibi Devlet'le “başı hoş” olmayan cemaatlarla ilgili araştırmaların en zor tarafı resmî belgelere takılıp kalmaktır. Çünkü resmî belgenin sahibi ve yönlendiricisi olan devlet “taraf”tır. Devletin bakış açısı da her zaman doğruyu aksettirmez.

Konunun Anadolu macerası ortaya çıkarıldıktan sonra Balkanlar'a, Kuzey Afrika'ya, Orta doğuya, Kafkasya, Kırım'a sıra gelecektir. Çünkü bu bölgelerde gelişen tasavvufî hayat, İstanbul merkezli tasavvufî hayat ve düşünceden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmiştir.

PROBLEMLER

Tasavvuf tarihi araştırmalarının önündeki engeller nelerdir? Bu araştırmaların problemleri nelerdir?

1. SEVENLER: Tasavvufî hayat ve düşünceye toz kondurmak istemeyenlerin bakışı. Cumhuriyet döneminde, Osmanlı'ya yöneltilen aşırı ve ölçsüz tenkid ve hakaret, karşı bir ölçsüzlüğe sebep oldu: Osmanlı'yı her halükarda savunmak. Özellikle 1925'ten sonra tasavvuf ve tarikatlara karşı yöneticilerin sergilediği küçültücü tavır da benzer bir davranışa sebep oldu: Tasavvufî hayat ve düşünceyi bütünüyle temize çıkarmak. Adeta tasavvufu İslam'ı özdeşleştirmek. Bu ön kabul, araştırmacıların hareket alanını daraltmıştır.

2. SEVMEYENLER: Bazı ilim adamı ve araştırmacılar ise tasavvufu şirki özdeşleştirdiler. Şu cümle bir İlahiyat profesörüne aittir: “Tasavvuf şirktir” böyle düşünen bir akademisyenin bu konuda yaptığı incelemeleri ciddiye almak zordur. Modernizmin beynimizi alt-üst ettiğini, rasyonalizmin sultanını da unutmamak gerekir. Tasavvufî konulara “neyzen bakış”lı olanların bir gerekçesi de XX. yüzyılın başında İslam dünyasında görölen çökme ve dağılmanın fatura adresini bulma telaşıdır. Fakat “telaş” psikolojisi ile gerçeği yakalamak mümkün değildir.

3. YÖNETENLER: Tasavvuf tarihini araştıranların zaman zaman kalemlerinin ucuna kadar gelip de yazamadıkları meselelerin bir sebebi de “resmî görüş”ün durumudur. Yani 1925'te tekkelerin yasaklanmasıyla beraber makbûl halden maktûl hale gelen tarikatlarla ilgili kalem oynatmak zorlaşmıştır. “Tarikatçı” yaftasından korkmayan var mı? On beşinci asırda Bedreddinî, on yedinci yüzyılda Melâmî, on dokuzuncu yüzyılda Bektaşî yaftası da böyle tehlikeliydi. Bu anlamda tarih tekerrür ediyor denebilir.

4. BİLMEYENLER: Tasavvuf ve tarikatlarla ilgili en olumsuz noktalardan biri de bilen-bilmeyen herkesin ahkam kesmesidir. Tarikatların

yasak oluşu onlara hakaret yağdırmayı kolaylaştırmakta, “tarikatçı” suçlaması ile insanlar adeta tehdit edilmektedir. Bu konuyu “rant” için kullanan bazı gazeteci-yazarların yanlış ve yanlış bilgi ve yönlendirmeleri, gerçeklerin üzerine atılan kalın bir perde hüviyetini kazanmaktadır. Medyanın “şeyhülislamı” olan bazı kimseler aslında mezheple tarikatın farkını bilemeyecek, tarikat kelimesini doğru telaffuz edemeyecek kadar bu dünyanın uzağında ve dışındadırlar. Ama “konjonktürel şartlar” bilim adamlarını değil de onları sahneye çıkarmaktadır. Dolayısıyla sapla saman birbirine karışmaktadır.

5. BİLİP SÖYLEYEMEYENLER: Tasavvuf Tarihi Anabilim Dalı’nda çalışan akademisyenlerin bir bölümü değerli eserler kaleme almışlar, almaktadırlar. Ancak Cumhuriyet dönemi ile ilgili tesbit ve yorumlarda tamamen “hür” ve “âzâde” olduklarını söylemek zordur. Sözkonusu dönemle ilgili kanaatlerini belirtirken ister istemez “konjonktürel şartlar” gündeme gelmektedir. Bu durumun bıraktığı boşluk “bilmeyenler” tarafından doldurulmaktadır.

6. ANKETLER: Günümüz araştırmalarında sık sık kullanılan metodlardan biri de “anket”dir. Zaman zaman gündeme gelen bir konu da “Türkiye’nin inanç haritası”dır. Bu haritanın diğer bölümlerini bilemeyiz ama tarikatlar bölümünün gerçeği aksettirmesi çok zordur. Ankete dayalı olarak yapılacak olan böyle bir çalışmaya insanların doğru bilgi vermesi mümkün değildir. Çünkü tarikatların yasak olması, yetkili olan ve olmayan herkesin bu kurumları menfur ve maktul olarak tanıtması insanların gerçek kanaatlerini ortaya koymasına engel olmaktadır. Böyle bir atmosferde yapılan anketin ulaştığı neticelere güvenmek de bizi yanlış noktalara götürmekten başka bir işe yaramaz. Anketi yapan ve değerlendiren şahsın kültür yapısı ve bakış açısı da konunun problemlerinden bir tanesidir. Erhan Yetik tarafından Samsun bölgesinde yapılan çalışma saha ile ilgili ilk denemelerdendir (*Tarikatlar ve Dini Hayat*, Samsun 1996).

TEKLİFLER

1. TELİF: Her şeye rağmen tasavvuf tarihi araştırmacılarına düşen görev aramak, araştırmak, bulmak, anlamak ve yazmaktır. Şöhrete ve servete “takılmadan” yazmaktır. Bu aynı zamanda zoru başarmak demektir. Çünkü şöhret ve servet şehvetine “hayır” demek dünyanın en zor işlerinden biridir.

2. TEŞVİK: Yetişmiş olan insanların, yetişmekte olan insanları teşvik etmeleri önemlidir. Gençlere, ilim zihniyetinin, ciddiyetinin, namusunun ne olduğu örneklerle sunulmalıdır. Genç insanların gerçeğe değil paraya tapmaları için bütün yollar denenmektedir. Bu fasit daireden kurtulmadan hiçbir alanda kayda değer “şey” ler üretemeyiz. Bu noktada Arap atasözünü hatırlamak gerekir: “Her şeyin bir engeli vardır, ilmin ise engelleri vardır” İncil’deki ayeti hatırlamak gerekir: “Hem Tanrı’ya hem paraya birlikte hizmet etmek mümkün mü” Bu ifadeyi Tolstoy şu şekilde çevirmişti: “Hem Tanrı’ya hem Kilise’ye birlikte hizmet etmek mümkün mü?” Bu engeller

teşvikle aşılabılır. Kabiliyetli insanlara yeterli imkanların sunulmasıyla aşılabılır. Unutmamak gerekir ki dünyanın en zor işlerinden biri de Osmanlıca bir metin ve belgeyi doğru okumak ve yazmaktır.

3. TENKİD: Bu tenkid bir rehberliktir. Ne acıdır ki Akademik çevrelerde tenkid, genellikle sadizmin şarkılarını terennüm etmektedir. Bilgi kırıntılarıyla rakibine saldırmak ilim adına utarılacak bir şeydir. Tenkid için sevmek gerekir. Sonuna kadar tenkid etmek gerekir, ama aşkla. Şehvetle değil muhabbetle. Telif için tenkid, teşvik için tenkid etmek gerekir. “Tenkide açığız” diyenlerin de gerçekten “açık” olmaları gerekir. Aksi halde hayatımız “rol” yapmaktan öteye geçemez. Bu ise bir ilim adamı için en büyük talihsizliktir.

SON CÜMLE

Tasavvufu ve tasavvufi konuları, İslâm’la ve şirkle özdeşleştirmeden, konjonktürel şartlara alkış tutmadan soğukkanlı bir şekilde inceleyerek toplumun önüne serenler; serenleri teşvik eden kişi ve kuruluşlar kültür tarihimizde her zaman saygı ile anılacaklardır. “Dün” ü tabu haline getirmek ne kadar yanlış ise yok saymak da o kadar zararlıdır.